

ИЗВЕШТАЈ О СТУДИЈСКОЈ ПОСЕТИ БУГАРСКОЈ

Приликом припреме каталога за изложбу *Игра шарених нити – колекција пиротских ћилима у Етнографском музеју у Београду* и израде Каталога пиротских ћилима Етнографског музеја у Београду¹ који је у припреми, увидела сам потребу да прегледам доступан, сродан материјал који се чува у појединим музејима у Бугарској. Поред овог примарног задатка – компарације ћилима израђених у појединим бугарским центрима за израду ћилима па и пиротских, желела сам да стекнем увид и у шире ткачко стваралаштво настало у различитим културно-географским областима у Бугарској у 19. и првој половини 20. века. Приликом посете пажњу сам усмерила на разноврсне ткане предмете текстилног покућства настале у сеоској и градској средини централне и западне Бугарске.

На службеном путу у Бугарској боравила сам у периоду од 8. до 17. децембра 2009. године. Том приликом посетила сам неколико музејских институција и успоставила доста контаката с колегама.

Од 9. до 14. децембра боравила сам у Софији где сам била у стручној посети у *Националном етнографском музеју*. Оснивање ове институције се везује за 1892. годину када је основано Етнографско одељења при Народном музеју, које се 1906. године одвојило од своје матице и прерасло у самостални Музеј. Ова година, 1906. се званично води као година оснивања Етнографског музеја у Софији. Током ратова зграда и већим делом текстилни предмети значајно су страдали. Од 1949. године, по угледу на совјетски модел организовања етнографских институција, Музеј је припојен Етнографском институту Бугарске. Музеј је 1954. године премештен у зграду некадашњег царског двора која се налази у широком Московском булевару смештеном у

---

¹Предвиђено је да се у каталогу представи комплетна музејска колекција.

старом градском језгру. Ова институција званично добија статус Националног етнографског музеја 1969. године.

У Музеју је данас запослено 16 кустоса који чувају и проучавају око 46 000 предмета. Збирке су подељене првенствено према материјалу, функцији, техници израде и украшавању али мерило у систематизацији чини и величина предмета. Тако на пример текстилни предмети су разврстани у неколико збирки: 1. *Бугарска народна ношња (одевање)*; 2. *Вез и чипка и мале текстилије и тканине* и 3. *Ћилими и велике текстилије*. У оквиру друге наведене збирке чувају се поред везених делова одеће и пешкири, пелене, предмети постељног инвентара, јастучнице, прегаче, узорци тканина и друго. У оквиру збирке Ћилими и велики текстилни предмети чувају се ћилими², черге³, покровци⁴, пустови⁵, разноврсни прекривачи и друго.

Стална поставка Музеја је тренутно затворена због припреме нове поставке чије се отварање планира за 2011. годину. За време моје посете главни акценат у раду Музеја био је на комплетној ревизији музејских предмета. Поред припреме сталне поставке и ревизије музеалија, Музеј планира и амбициозан пројекат дигитализације музејске документације.

Приликом посете своје интересовање сам фокусирала на *Колекцију старих ткања*⁶ и *Колекцију ћилима и черги*⁷. Кустоси руковаоци ових колекција – др Мирела Делчева (слика 1) и Георгиј Царев (слика 2) су ми омогућили преглед доступних предмета у наведеним збиркама, фотографисање истих и увид у одабрану документацију (инвентарне књиге). Депои у којима чувају предмете од текстила, су ненаменске просторије смештене у близини канцеларија. Предмети су у депоима разврстани према материјалу, техници израде, украшавању, функцији и према географском припадању. Поред бројних проблема у смештају највећи проблем представља смештај великих и тешких текстилија – губера, ћилима, пустова. Већина ових предмета је уролана, заштићена платненим уметком, и смештена у неколико редова на горњим површинама ормана. На овај начин предмети су физички оптерећени а приступ и манипулација предметима је отежана. С обзиром на то приликом посете успела сам да видим тек неколико чипровачких ћилима који су нам били доступни. Израђени су према ћилимарским предлошцима с почетка двадесетог века, са крупним цветним моти-

²Тканине од вуне израђене на вертикалном разбоју у центрима за израду ћилима у Бугарској.

³Најчешћи назив за дебеле прекриваче од вуне једноставних ликовних карактеристика.

⁴Прекривачи израђени од козине (кострети).

⁵Под појмом пуст подразумева се у првом реду тканина начињена од вуне, ређе и од животињских длака, а да при том та вуна није предена, нити ткана, већ само поступком ваљања спојена у једну целину. В. Ђурђица Петровић, *Од пуста до златовеза*, Етнолошка библиотека, књ. 9, Београд 2003.

⁶Део збирке *Вез и чипка и мале текстилије и тканине*, кустос руковалац др Мирела Делчева.

⁷Део збирке *Ћилими и велике текстилије*, кустос руковалац Георгиј Царев.

вима. Ови предмети се према стилу разликују од оних старијих, насталих у првој половини 19. века, на којима су заступљени геометријски мотиви у карактеристичним колоритним комбинацијама. Податке о предметима сам допунила и с подацима из документације која се још увек води, углавном, у инвентарним књигама.

Етнографски материјал из Бугарске се чува и у *Националном историјском музеју*. Овај Музеј, основан је 1973. године и чува око 650 000 експоната што га сврстава међу највеће музеје на Балкану. Циљ интердисциплинарног тима музејских стручњака овог Музеја је да на сталној поставци и у богатом репертоару повремених изложби, представи историју Бугарске (од праисторије до данас) у што ширем, пожељно, европском, контексту.

Музеј је смештен у некадашњој згради Владе⁸, у елитном насељу Бојана, у подножју планине Витоше. Одлука да се овај Музеј, најзначајнија градска атракција и институција културе, измести у предгађе Софије изазвала је контроверзна мишљења. Сматрало се да ће измештањем из центра Музеј изгубити значајан број посетилаца а ипак, с друге стране, је признато да је та архитектонска грађевина у којој су боравили Живков и његови присни сарадници, испуњавала већину музеолошких услова неопходних за изложбenu делатност, чување предмета, стручни рад и друго. Простране и светле просторије искориштене су за тематске и хронолошке целине сталне поставке као и за повремене изложбе.

Међу систематски разврстаним археолошким, историјским, уметничким и другим предметима у Музеју се у збиркама *Веза, Униформи и грађанских одела и аксесоара, Традиционалне ношње, Свакодневних текстилија, Оруђа* и другог. чувају и етнографски предмети. У периоду моје посете Софији, у просторијама Музеја су се одржавале и етнографске изложбе. Изложба *Рурална баштина и колективни идентитет. Изградња одрживих сеоских заједница* имала је за циљ да укаже на симболизам који се сачувао у свести сеоских заједница, живе основе колективног идентитета. У структури изложбе издвајају се 4 целине: 1) апотропејска и заштитна обичајна пракса; 2) симболизам плодности 3) екстатички ритуали и 4) обреди прелаза. Изложба прати савремену обредну праксу Грчке, Пољске и Бугарске. Затвара се 10. децембра 2009. године а након тога гостује у грчком граду Комотини.

На изложби *Сунце веза*, првој изложби из серије *На Балкану и у Европи*, представљен је одабрани материјал из Збирке веза. Експонате чине појединачни одевни предмети, везени делови одеће – рукави, попреја, завршеци марама и друго из различитих културногеографских области Бугарске настали на крају 19. и на почетку 20. века. Изложени експонати указују на богату орнаментичку, колорит и разноврсност украсних техника веза баштињених у Бугарској.

Дана 12. децембра 2009. године сам посетила *Регонални историјски музеј у Пернику*. Перник је донедавно био значајан рударски и индустријски

⁸Зграда Владе је изграђена у периоду социјализма.

центар⁹ који је након друштвених промена и транзиције економски осиромашео. Овај градић се налази на старом трговачком путу који повезује Софију са Солуном и Скопљем. Регионални историјски музеј у Пернику је музеј комплексног типа. На сталној поставци, у оквиру археолошког и историјског сектора издваја се неолитска керамика, предмети пронађени у тврђави Кракра (V–IV век пре н. е.), колекција икона и друго. Етнографски део поставке представља првенствено живот села с територије централне Бугарске приказан кроз привреду, одевање, домаћу текстилну радиност, занате, предмете покућства смештених самостално и у ентеријерима и друго. Прерада текстилних сировина је приказана путем справа и помагала за прераду текстила, хоризонталног разбоја, предмета текстилног покућства и пратећег илустративног материјала – фотографија већих димензија и цртежа. Најчешће коришћене текстилије били су вишефункционални вунени прекривачи, тзв. черге, односно двобојне шаренице. Главни акценат у презентацији обичаја дат је помоћу маски по којима је ова област постала позната. У граду је установљен и интернационални Фестивал маски, који се сваке године, под покровитељством Министарства за културу одржава првог викенда након Василев дана (14. јануар). У овом најзначајнијем културном догађају у Пернику учествује преко 3000 извођача и група из Бугарске и целог света. Перник је и члан Федерације европских карневалских градова. Домаћин у Музеју ми је била кустос етнолог Цветана Стојнова Манова, један од оснивача и и носилаца ове манифестације.

Након Перника посетила сам *Манастир Рилу* који представља један од најзначајнијих манастирских комплекса на Балкану.

Традиционално се верује да је манастир основао пустињак чувен по својем исцелитељском знању и моћима Свети Јован Рилски (Иван Рилски), у 10. веку.¹⁰ Још од оснивања Рилски манастир су подржавали и поштовали бугарски владари а био је значајно култно место хришћанских верника. Врхунац је достигао између 12. и 14. века. У 14. веку манастир је био на територији српске државе. Најстарије грађевине манастира датирају управо из периода српске владавине – Хрељина кула (1334-1335), епископски трон, богато изрезбарена врата манастира и др. У периоду турске владавине манастир је неколико пута разрушен и обнављан. Године 1833. изгорео је у пожару да би био обновљен средином деветнаестог века. Манастир је вековима представљао културни и духовни центар за очување бугарске националне свести.

Манастирски комплекс је проглашен националним историјским спомеником 1976. године а четири године касније постао је део УНЕСКО-ве Светске баштине.

У Рилски манастир, значајан верски центар и место ходочашћа православних верника хришћана, често су долазили и Пироћанци који су том при-

⁹ Град је имао развијену машинску индустрију, металургију и руднике угља.

¹⁰ Претпоставља се да су манастир сазидали његови ученици.

ликом доносили прилоге за цркву – између осталог и пиротске ћилиме. У комплексу конака чува се и једна „пиротска соба“, поклон једног богатог Пироћанца.

На крају стручног путовања посетила сам живописни градић Чипровци, место импресивне историје, у којем данас живи само 600 становника.¹¹ Овај градић, попут нашег Пирота, представљао је и значајан центар за израду ћилима. Пиротско и чипровачко ћилимарство имају доста додирних тачака али и своје препознатљиве стилове¹² те је компарација и аналогија ћилима насталих у овим центрима важна за разумевање настанка и развоја пиротског ћилимарства¹³.

Насеље Чипровци се налази на обронцима Старе планине у непосредној близини данашње границе са Србијом.¹⁴ Чипровци и околина су у прошлости, још од Трачана до 20. века, били значајан рударски центар где су се експлоатисале руде месинга, олова, сребра, злата и гвожђа. Претпоставља се да и сам назив Чипровци потиче од латинског назива за месинг *cuprum*¹⁵. У римском периоду овај крај представљао је једну од најзначајнијих области за експлоатацију руде злата на Балкану. Прерађене руде су се користиле за потребе римске војске. У касном средњем веку (13–16. век) у насеље се досељавају Саксонци. Након отоманских освајања већи део преостале бугарске аристократије је населио феуде бојара Соимирова у области Чипроваца. У периоду од 15 до 17. века овај град постиже значајан економски¹⁶, политички и културни развој због чега га неретко називају „цвет Бугарске“. Поред школа, православних цркава и манастира у Чипровцима се налазила и резиденција надбискупије из Софије што значи да су Чипровци у то време били најважнији католички центар. Управо то је олакшало успостављање комуникације образованих житеља с дипломатама појединих европских држава. Међу значајним свештеницима, научницима и учитељима из тог периода истиче се Петар Перчевић, један од првих дипломата који је тражећи помоћ за ослобађање од Турака посетио многе европске владаре и краљеве. Након пораза у буни 1688. год. пола житеља је поубијано, место и околина су

¹¹ Општина Чипровци броји око 5000 становника.

¹² Преплићу се у орнаментици која негде носи исте али већином различите називе, слична им је структура поделе украшених површина, карактеристичних колористичких комбинација нарочито изражених на старијим примерцима ћилима.

¹³ Ови градови, сличне културно-историјске и економске прошлости имали су развијену комуникацију у ближој прошлости.

¹⁴ Тако на пример село Топли До, које је представљало важну тачку у истраживању које је Етнографски музеј у Београду у сарадњи са Општином Пирот водио у насељима на територије општине Пирот у периоду од 2000. до 2006. године је удаљено свега неколико километара од Чипроваца. Ова чињеница упућује на претпоставку да је културна комуникација и размена становништва ових насеља била веома интензивна пре успостављања граница и да истраживана места, заправо припадају истом културном комплексу.

¹⁵ Првобитни назив насеља био је Кипровец, затим Чипоровец а од 1956. године Чипровци.

¹⁶ У том периоду израда предмета од злата је била веома развијена.

опустошени, зграде запаљене а део преживелог становништва је пребегло у Банат, Хрватску и Мађарску. У 18. веку када Турци насељавају Чипровце израда ћилима постаје важна занатска делатност и значајан извор зараде.¹⁷

Музеј у Чипровцима, основан после Другог светског рата, на својој сталној поставци је преко бројних изложених предмета из различитих историјских епоха представио друштвеноисторијски, културни и економски развој овог града и околине. Предмети су распоређени у пет просторија које прате хронолошки развој града. У једној просторији су изложени и чипровачки ћилими настали у првој половини 20. века као и савремени ћилими настали крајем 20. века (слика 3). Уз предмете је изложен и вертикални разбој и друге помоћне справе. Такође су изложени и разнобојни узорци вунених предива бојени традиционалним, народним, и занатским – бојацијским техникама бојења. С обзиром да је овај Музеј отворен после Другог светског рата у фондovima Музеја а и на сталној поставци доминира новији материјал, настао у 20. веку. Најстарији примерци се чувају а нема много старог сачуваног материјала насталог у 19. веку. Старији примерци ћилима настали у 19. веку чувају се у Етнографском музеју у Софији.

Домаћин *Историјског музеја у Чипровцима* била ми је директорка Анјута П. Каменова – Борин која ме је водила кроз сталну поставку и омогућила преглед документације етнографских предмета и доступних ћилима.

У оквиру мог боравка у Чипровцима посетила сам и Основну школу „Петар Перчевић“ у којој је активна Ћилимарска секција (слика 4) која има за циљ да сачува ћилимарску традицију овог места. Часови Секције се одржавају у учионицима опремљеним с вертикалним разбојима и витринама у којим су изложени природно и занатски бојени узорци предива (вуне). У већини школских просторија изложени су ткани вунени предмети инспирисани традиционалним чипровачким ћилимима које су изаткали ђаци, чланови Ћилимарске секције. Историјски Музеј и ОШ „Петар Перчевић“ из Чипроваца су са општином Пирот, Књажевац и другим учествовали у неколико регионалних, трансграничних пројеката. Директорка музеја Анјута П. Каменова – Борин је изразила жељу да жели да успостави сарадњу с Музејом Понишавља у Пироту и Етнографским музејом у Београду у циљу остваривања стручне сарадње и учествовања у међународним регионалним пројектима.

У Чипровцима сам посетила и неколико домаћинстава у којим су старије жене ткале ћилиме на вертикалним разбојима за тржиште.

Марина Цветковић

¹⁷ Основ за то су били повољни географски, привредни и културни фактори.

*Слика 1. Др Мирела Делчева, кустос,
Национални етнографски музеј у Софији*

*Слика 2. Георгиј Царев, кустос,
Национални етнографски музеј у Софији*

Слика 3. Чипровачки ћилими, детаљ сталне поставке у
Историјском музеју у Чипровцима

Слика 4. Чланови Ћилимарске секције у
О.Ш. „Петар Перчевић“,
Чипровци